

Dr. TOMA BUNUSEVAC,
Beograd

PEJSAZNA ARHITEKTURA I TURIZAM BOKOKOTORSKOG REGIONA

Priroda Boke Kotorske, posmatrana u detaljima i celini, predstavlja vrednost po kojoj je ovaj prostor već odavno poznat kao jedan od krajeva koji privlači posebnu pažnju.

Najpre putopisci, a od početka ovog veka iscrpna istraživanja i naučne analize, otkrivaju sve brojnije i svestranije vrednosti reljefa, klime, hidrografskih i geoloških osobina kao i biljnog sveta, ukazujući istovremeno u sve većoj meri na rekreacione i balneološke vrednosti širokog spektra, što čitav ovaj region svrstava u najuži krug svetskih turističkih dragocenosti.

I Simpozijum o valorizaciji prirodnih bogatstava Boke Kotorske u funkciji turizma daje, svakako, dalje doprinose u ovoj oblasti. Naslovi referata i saopštenja ukazuju da se stalno otkrivaju nove vrednosti u sklopu već davno afirmisanih, što će doprineti da će broj onih koji će želiti da dožive ovo područje biti u stalnom porastu. Ovo je vidljivo u svakodnevnim manifestacijama vodeći sve brže svojevrstnom krešćendu koji, ma koliko bio poželjan, već sada nosi i neskrivene opasnosti, ugrožavajući, a ne retko i trajno obezvređujući, mnogo od onoga što čini osnovne privlačnosti Boke Kotorske — njene prirodne vrednosti.

Neka, stoga, bude dozvoljeno da se ukaže i na neke momente iz oblasti pejzažne arhitekture, odnosno uređenja urbanih prostora biljkama, onoga što je kod nas uobičajeno da se naziva i ozelenjavanjem naselja, delatnosti afirmisane već davno, i u oblasti prakse, i nauke kao jedne od racionalnih mogućnosti suprotstavljanja u urbanim celinama mnogim negativnim pojavama u odnosu na životni standard stanovnika.

Problemi ozelenjavanja naših naselja počeli su da se nameću u svoj ozbiljnosti upravo zbog naglog širenja postojećih i podizanja novih gradova u posleratnom periodu, rastući srazmerno intenzivnom razvoju našeg društva i njegovih privrednih osnova. Od posebnog značaja je da ova pojava dolazi do izražaja, ne samo

u velikim urbanim aglomeracijama — industrijskim, saobraćajnim, privrednim i administrativnim centrima, već dobija, može se reći, presudan značaj i kod naselja namenjenih, pre svega, odmoru, rekreaciji, relaksaciji i lečenju, odnosno onom što je uobičajeno da se naziva širokim imenom, turizmom.

Naselja Boke Kotorske i prostori između njih pružaju u ovoj oblasti podatke čije uočavanje može da bude dragoceno, kako za dalji razvoj turizma, tako i čitavog ovog regiona uopšte.

Naša izlaganja predstavljaju prethodna saopštenja istraživanja ovih problema sa težištem u analizi stanja, u prvom redu, naselja u prostoru od Igala do Herceg-Novog, a zatim i ostalih duž čitavog Bokokotorskog zaliva.

Nužno je, pre svega, konstatovati, da jednu od osnovnih vrednosti i pretpostavku postojanja i razvoja turizma ovog regiona, predstavljaju njegove prirodne vrednosti u sklopu kojih jedno od značajnijih mesta ima prisutan biljni svet. Ovo se odnosi i na prirodnu, samoniklu (autohtonu) vegetaciju, kao i na brojne vrste biljaka donošene, kroz čitavu istoriju razvoja naselja ovog područja, iz raznih krajeva sveta. Pri tome poseban značaj imaju sve one zelene površine, bez obzira na poreklo biljaka, koje se nalaze u i oko postojećih naselja, ali koje su podizane u cilju trajnih obezbeđenja niza složenih funkcija, bez kojih je normalan život u urbanim celinama teško pretpostaviti — činjenica koja u slučaju naselja i predela namenjenih turizmu ima osobine zakonitosti.

U gornjoj činjenici, opšte prihvaćenoj, bitno je da, ne svaka, na bilo koji način i bilo gde, u naselju ili oko njega, podignuta zelena površina može da ostvaruje funkcije zbog kojih se podiže. To mogu samo one, od najmanjih kao što su skverovi, drvoredi ili bašte, do najvećih — gradskih parkova ili izletišta, koje su podignute na osnovu studiozno urađenih projekata, kojima su, i uza lokaciju, i sastav svih predstavnika biljnog sveta, kao i međusobni odnosi njihovih jedinki i populacija i ostali neophodni prateći detalji u prostoru svake konkretne zelene površine planski usmereni ka ostvarivanju određenih, brojnih i složenih funkcija. Ovi ciljevi, ne samo da su u zavisnosti od niza momenata (kategorije zelene površine, njenog položaja u tkivu naselja, osobina i karakteristika (mikrourbanih i arhitektonskih) sredine i okoline u kojima se one nalaze, već su uslovljene, i to kardinalno, morfološkim, ekološkim i nizom drugih bioloških osobina biljaka, a koje su između vrsta toliko nejednake da nevođenje računa o njima dovodi i do suprotnih funkcionalnih efekata od onih koji se očekuju i žele.

Racionalan stepen funkcionalnosti zelenih površina ostvaruje se, ako su sve one u jednom naselju delovi jedinstvenog sistema, ravnomerno raspoređene i međusobno zelenim elementima (naročito drvoredima) povezane, ako kao organizovan, celovit sistem ravnomerno prožimaju čitavo naselje.

Zelenih površina, podignutih odgovarajućim projektima, trebalo bi u svakom naselju, po ukupnoj površini, da bude dovoljno, što određuju iscrpne studije veličine naselja, broja stanovnika i, posebno, karakter konkretne urbane aglomeracije, momenat koji u slučaju turističkih mesta dobija izuzetan značaj.

Funkcionalne vrednosti zelenih površina naselja bitno su uslovljene svestranim, pravilnim i trajnim negovanjem biljaka, odnosno održavanjem ovih površina trajno u normalnom, projektom određenom stanju. Biljke zelenih površina naselja izložene su često neprekidno brojnim negativnim uticajima gradskih sredina, pored toga što uslovi konkretnih mikrosredina, u većoj ili manjoj meri, ne odgovaraju njihovim prirodnama (ekologiji). Biljke su organizmi koji rastu trošeći određene materije i vodu. One menjaju svoje dimenzije, a time i svoje izgled, što ne mora uvek da deluje pozitivno u vizuelnom pogledu. Nepružanje zelenim površinama naselja pomoć od trenutka njihovog osnivanja predstavlja opasnost u odnosu na stepen njihovih funkcionalnih vrednosti, pa i postojanje kao važne urbane komponente.

Zelene površine posebno treba neprekidno štiti od negativnih uticaja upravo onih kojima su namenjene — stanovnika naselja, koji rastu uporedo sa povećanjem broja stanovnika i razvojem saobraćaja. U vazduhu gradova ima sve više štetnih gasova i mehaničkih čestica (prašine, asfalta, gume, čađi i pepela) od kojih bilje treba merama nege štiti.

Zelene površine se sve češće koriste za niz komunalnih i drugih aktivnosti koje vrlo često i drastično smanjuju njihove funkcionalne podobnosti, dovodeći i do iščezavanja (korišćenje za parkiranje automobila, podizanje raznih prodavnica, izgradnju električnih i telekomunikacionih instalacija — trafo-stanica, ugostiteljskih objekata).

U kakvom stanju se nalaze zelene površine naselja Bokokotorskog regiona? U kojoj meri ispunjavaju izložene osnovne principe pejzažne arhitekture i sve ono što se od njih očekuje? Sažetije rečeno — kakav je stepen njihovih funkcionalnih vrednosti?

Dosadašnja istraživanja nesumnjivo ukazuju da najveći deo ovog regiona, naročito njegovo široko priobalno područje, predstavlja optimalne sredine za vrlo uspešno rašćenje velikog broja biljaka svih osnovnih grupa — drveća, žbunja, povijaša, cveća i trava, i to i autohtonih i alohtonih. Znači da postoje idealne mogućnosti u pogledu izbora biljaka čije mnoge karakteristike obebeđuju veliki dijapazon ostvarivanja funkcija zelenih površina — od higijenskih i estetskih do zaštitnih i rekreacionih.

Međutim, u ovoj dragocenoj činjenici nalazi se upravo i jedan od razloga niskih estetskih vrednosti i nedostatka mnogih zelenih površina naselja ovog regiona, i najmanjih i najvećih. Dobija se utisak da se ne radi o visoko vrednim, u estetskom pogledu oblikovanim prostorima, već o kolekcijama brojnih, raznovrsnih, aloh-

tonih i autohtonih, biljaka čije morfološke i životne pojave, a time vizuelni efekti i stepeni dekorativnosti zelenih površina u celini, nisu u skladu sa očekivanim i neophodnim vrednostima. Često je, u tom pogledu, prisutan i raskorak koji uslovljava niže dekorativno-estetske vrednosti. Ovo je posledica nedovoljnog uočavanja jednog od osnovnih estetskih principa u umetničkom izražavanju — da se najveće vrednosti, na primer, u slikarstvu postižu sa malo poteza, ili u literaturi sa nekoliko rečenica, što u pejzažnoj arhitekturi znači malim brojem, ali funkcionalno u estetskom pogledu odabranih biljnih vrsta, kao i da mnogo lepog i neobičnog na malom prostoru može da izazove suprotne efekte.

Gornja pojava zapaža se i kod onih najmanjih površina u ovom području, ali i oko novopodignutih hotela, pa čak i oko nekih najreprezentativnijih objekata.

Drugi problem u ovoj oblasti je odnos broja vrsta, naročito drveća, pa i žbunja, autohtonih prema alohtonim na jednoj istoj površini. Strane vrste, iako malobrojnije, sve više osvajaju mnoge javne i privatne površine. Palme Kanarskih ostrva, pustinjaških delova Azije, Afrike i Kalifornije, sukulentne vrste Indije, Arizone i Meksika, niz vrsta zemalja dalekog istoka (Japana i Kine) prisutne su na zelenim površinama već toliko davno da je danas teško i zamisliti pejzaž Herceg-Novog i Igala bez njih. Nameće se pitanje — da li je celishodnije koristiti u području jadranskog Mediterana, bogatog dragocnim, samoniklim visokodekorativnim florističkim elementima, prilagođenih na konkretne uslove sredine u toj meri da je za njihovo rašćenje i negovanje na zelenim površinama (što je od posebnog značaja) potrebno manje napora i sredstava, ili stvarati pejzaže strane ovom podneblju, koji deluju veštački i nametljivo, čime se narušava jedan od bitnih principa pejzažne arhitekture — iako derivati prirode i veštačke tvorevine, zelene površine moraju da stvaraju što prirodnije utiske u urbanim sredinama.

Ovo zanimljivo pitanje iziskuje iscrpne analize (što se u okvirima jedne magistarske teze upravo i čini), jer postoje i ozbiljne pretpostavke da bi, uz poštovanje jednog od osnovnih dijalektičkih principa — mere, potpuno izostavljanje vitkih stabala palmi *Washingtonia filifera* ili zanimljivih *Chamaerops excelsa* i, posebno, *Acacia dealbata* («mimozе») estetski osiromašilo neke dragocene detalje Herceg-Novog, Igala i drugih naselja ovog područja.

Ipak, po našem mišljenju, u ovom regionu trebalo bi u znatno većim razmerama koristiti brojne vrste samonikle dendroflore i drugih biljaka, o čijim dekorativnim i ostalim prednostima postoje brojni radovi (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9). Primeri šumskog masiva Savina u Herceg-Novom, zelene površine oko hotela «Kroacija» u Cavtatu, i pejzaži velike privlačnosti sa spontanom dendroflorom kraj puta Čilipi — Igalo neposredni su dokazi, naročito kada se radi o podizanju velikih zelenih površina tipa parkova i izletišta.

Egzotične, strane vrste, mogu, međutim, da nađu opravdana mesta na manjim površinama, ili kao detalji, na primer, oko hotela «Boka» u Herceg-Novom, podignutog još početkom ovog veka. Ona predstavlja malu kolekciju palmi, agava i kaktusa sa jukom, kazuarinom i *Ophiopogon japonicus*, dokazujući da, uz poštovanje čistote stila i mere, moguće je i od alohtonih vrsta stvarati zelene površine visokih estetskih funkcionalnih vrednosti.

Poseban problem u oblasti ozelenjavanja predstavlja pitanje: da li je u gradskim aglomeracijama ovog regiona ukupan fond zelenih površina dovoljan, s obzirom na sve ciljeve, naročito u oblasti turizma, koje bi one trebalo da ostvaruju.

Biljaka u ovom prostoru ima dovoljno. Međutim, i ne mnogo produbljene analize ukazuju da zelenih površina kao projektima organizovanih urbanih elemenata sa brojnim i određenim funkcijama, nema dovoljno.

Sem zelenih površina oko ugostiteljskih i balneoloških objekata, zatim dva objekta specijalnih namena i nekoliko administrativnih zgrada, koje, sem ređih izuzetaka, pokrivaju male prostore, ali koje su podignute na osnovu projekata, ispunjavajući osnovne norme pejsažne arhitekture, u čitavom velikom prostoru od Igala do Herceg-Novog ima samo 3.0 ha javnih zelenih površina.

Medu zelenim površinama privatnih posjednika nalazi se manji broj bašta znatnih funkcionalnih vrednosti, kao, na primer, bašte porodica Sinobad i Curović. Ogroman broj ostalih bašti, čak ako su nekada i podizane na osnovu projekata, danas predstavljaju zapuštene zelene površine vrlo niskih funkcionalnih vrednosti, naročito estetskih, obraslih čestarima samonikle vegetacije. Ovo predstavlja znatan nedostatak uopšte, a posebno u turističkom pogledu.

Pitanje rekonstrukcije i novog uređenja privatnih zelenih površina stoga je jedan od najozbiljnijih problema naselja duž obala Bokokotorskog zaliva.

Nedostatak većeg broja i veće ukupne površine javnih zelenih površina ima jedan od uzroka i u specifičnim topografskim i istorijskim uslovima. Nastajući u dalekoj prošlosti kao zbijene i male urbane celine, najčešće na vrletnim lokalitetima, gde je svaki metar površine predstavljao veliku vrednost, jer je morao da se koristi u životno važnije svrhe, gde su se i širine ulica merile santimetrima, nisu ostajala mesta ni za pojedinačna stabla a kamoli drvorode ili skverove. Slobodne površine korišćene su za sadnju voćaka, loze ili, još češće, proizvodnju povrća. Iskonski nagon za lepim ostvarivan je sadnjom puzavica uz zidove i cveća na prozorima i terasama.

Prodirući i u region Boke Kotorske, turizam je doveo do nagle urbanizacije i širenja postojećih naselja kao posledice utverenja da je to delatnost koja sigurno obezbeđuje visoke finansijske

efekte. Ovo je dovelo, u uslovima tržišne privrede i privatnog vlasništva zemljišta do enormnog rasta vrednosti zemljišta i stvaranja visoke zemljišne rente, uslovljavajući ponovo maksimalno korišćenje svakog metra površine za podizanje utilitarnih objekata. Duž čitavog Jadranskog primorja nastaju građevinski kolosi, mastodonti od betona, stakla i metala, koji ne samo da dovode do enormnih koncentracija ljudi na malim prostorima, sa svim negativnim što iz toga proizilazi, već, gutajući slobodne prostore, nanose štete prirodi, svodeći mogućnosti podizanja zelenih površina na simbolične vrednosti; obezvređujući, dakle, one neophodne i najdragocenije elemente koji su osnova turizma kao delatnosti. Zelenilo oko ovih gigantata najčešće ima simboličan karakter i više je štafaža, po ukupnoj površini u odnosu prema ukupnom broju ležaja. Ispušta se svesno iz vida da, po već odavno u svetu prihvaćenim normama, oko hotela u letovalištima, banjama i odmaralištima treba da po svakom ležaju postoji i do 200 m² zelenih površina prosečno.

U svoj ozbiljnosti nameće se pitanje — da li je svestrano celishodno u balneološkim i turističkim centrima kao što su, na primer, Igalo i Herceg-Novi, stvarati urbane celine tipa gradskih naselja sa oblakoderima koji su toliko blizu jedan drugom i takvih gabarita da potpuno obezvređuju nekada veoma privlačan reljef i širih prostora, zatvarajući u ogromnim razmerama čak i poglede na more i okolne planine kao važnih psihogenih činilaca brzog i sigurnog ozdravljenja i odmora. Kao da se gubi iz vida da stanovnici gradova, po cenu i velikih žrtava, hle u ove krajeve da bar za kratko vreme izbegnu mnoge nelagodnosti gradova industrijskog društva u kojima moraju stalno da žive. Bežeći od toga, oni sigurno ne očekuju da se u letovalištima, pa čak i lečilištima, ponovo nađu u nehumanoj sredini, među kolosima koji liče na mravinjake, ili betonske bunkere u kojima će se opet osećati usamljenim i izgubljenim, odvojenim od prirode čiji su, ipak, neotuđiv deo, i u kojoj vide još jedino sredstvo da sačuvaju narušeno i ugroženo zdravlje i radne sposobnosti, gde će osetiti da su ipak *Homo sapiens*, čovek, koji misli i oseća, a ne ponovo, i opet, njegov industrijalizovani *varijetet urbana*, neke forme *belgradensis*, ili *agramensis*, ili *emonensis*.

Ostavljajući urbanistima i opštoj ekonomskoj politici i ovog reona da navedene protivurečnosti u osnovi rešavaju, nužno je ukazati, radi daljih napora, da je ublažavanje istaknutih nedostataka moguće, pored izgradnje dovoljnih i funkcionalnih slobodnih zelenih površina oko građevinskih objekata, stvaranjem i vertikalnih zelenih površina predstavljenih, ne samo puzavicama, već i bogatim biljnim, cvetnim aranžmanima na balkonima, terasama, simsovima i krovovima. Ovome pripadaju i biljni ansambli u holovima, restoranima, hodnicima i sobama, što je sve od posebnog značaja jer se biljke kao deo prirode unose u neposredan životni prostor

čovjeka, stvarajući tako potrebnu iluziju da se nalazi u prirodi. Naporima u ovoj oblasti ne bi smeli da budu prepreka bilo koji, a posebno ekonomski, razlozi izraženi u tržišnoj privredi, visokoj zemljišnoj renti i privatnom vlasništvu, koji, ma koliko danas neophodni i dugo trajali, predstavljaju ipak prolaznu etapu ka još humanijem društvu. Ne bi trebalo ispustiti iz vida da se građevinski objekti i urbane celine podižu za sto i više godina kada navedene ekonomske kategorije neće više postojati.

Ukupan fond zelenih površina ovih naselja pretežno je predstavljen amorfnom aglomeracijom koja ih funkcionalno pravilno ne prožima. Njemu nedostaju mnoge kategorije za čije postojanje ima i konkretnih mogućnosti.

Oseća se znatan nedostatak zelenih površina duž saobraćajnica, posebno onih koje, kao visokofrekventna Jadranska magistrala, prolaze, na žalost, pogrešno kroz sredine svih urbanih celina bokokotorskog priobalja, ugrožavajući znatno životni standard nesnosnom bukom, a posebno zagađujući vazduh i šire okoline otrovnim gasovima i mehaničkim česticama (prašine, čađi, pepela, asfalta, gume), što je moralo i moglo da se izbegne kada se radi o balneološkim i turističkim centrima ovako visoke vrednosti i ranga.

U konkretnoj situaciji zelene površine duž nje, ili izgrađene na osnovu vrlo promišljenih i studioznih kompozicionih rešenja, kao i sastava biljnog sveta, niz nedostataka mogle bi da ublaže u ne malim razmerama. Postojeća spontana vegetacija, kao i biljni svet čestih bašti duž ove i drugih saobraćajnica, dragoceni su elementi koje treba uključiti u rešavanje ovog teškog problema.

Ostaje potpuno otvoren problem pravilnog ozelenjavanja Jadranske magistrala duž čitave njene trase u ovom regionu gde je na mnogim mestima reljefu, pejzažu i biljnim populacijama naneta velika šteta. Pravilno organizovan biljni svet, i u ovom slučaju, doprineo bi, kako većoj sigurnosti ovog puta kao građevinskog objekta, tako i povećanju sigurnosti njegove eksploatacije i bezbednosti putnika.

Odreden problem predstavlja i dragoceno šetalište duž same obale, nastalo pre nekoliko godina na trasi nekadašnje pruge za Zeleniku. Iako duga samo nekoliko kilometara i uska, ova promena već danas predstavlja jednu od izuzetnih vrednosti. Poznato je od kakvog je terapeutskog značaja njeno postojanje, pri čemu pored fizikalne komponente u rekonvalescenciji bolesnika posebno mesto ima psihološka, zasnovana i na emocijama koje izazivaju pitoreskni detalji i panorame, podstičući želju za ozdravljenjem (sl. 1).

Vrednost ovog šetališta bila bi još veća da su problemi njegovog ozelenjavanja rešavani izradom projekta za čitavu trasu, umesto spontanog rešavanja pojedinih detalja kao što je, naprimer, drvored od starog pristaništa Herceg-Novog do tunela prema Tgalu, sastavljenog od stabala *Quercus ilex*, *Nerium oleander* i

Hibiscus syriacus visine oko 3,0 m, sve na uskom prostoru između trase šetališta i potpornih zidova, gde bi svestrano funkcionalnije bilo da se nalaze klupe u bogatim cvetnim i žbunastim aranžmanima (sl. 2). III detalj ispred pomenutog tunela koji predstavlja jedan od najlepših delova ove promenade koga krasi: bogata plastika terena, raznovrsni oblici stabala autohtone dendrolore i dve kamene zgrade urađene u jednostavnom stilu renesanse (sl. 3). Ovde je, sasvim nepotrebno, pred ulaz u tunel postavljen drvo-red *Quercus ilex* na uskoj traci sa niskim *Mesebrianthemum sp.* u parteru, i nizom *Agava americana* zuto panasiranih na potpornom zidu (sl. 4), što ozbiljno narušava visoko estetske vrednosti ovog divnog detalja. Uspela projektna rešenja ozelenjavanja ove trase ispred Naučnog centra i »Tople« ukazuju kako bi trebalo raditi.

Uključivanje zelenila privatnih imanja duž saobraćajnica koje su uske (primer ulice prema Savini sa raznobojnim *Nerium oleander*) ukazuju kako bi trebalo rešavati složene probleme ove kategorije zelenih površina.

Opštem sistemu zelenih površina Herceg-Novog nedostaju veće parkovske površine koje bi pružale svestrane funkcionalne mogućnosti i onim posetiocima koji ni leti ne mogu da se kupaju. Bilo bi izvanredno korisno ako bi se, stoga, područje Savine (kao što je odlukama Skupštine već obezbeđeno) što pre pretvorilo u takvu površinu. Takve ili slične površine treba obezbediti i Tgalu i Kotoru.

Na pjacama i pjacetama naselja ovog regiona nema dovoljno vertikalnih zelenih površina kao ni skverova. Trg M. Vojnovica, koji je sada u rekonstrukciji i predstavlja jedan od najlepših detalja H. Novog, primer je kako bi se ovakvi prostori mogli ozelenjavanjem oplemeniti i postati jedno od privlačnijih mesta, umesto što je vrlo retko posećen. Korisno bi, stoga, bilo proučiti promene koje bi nastale uklanjanjem starih stabala *Phoenix canariensis* koja su posađena preblizu crkvi Sv. Arhangelz i već odavno smetaju ovom dragocnom spomeniku kulture i izgledu čitavog ovog prostora, kao i otvaranjem panorame prema moru rušenjem dve nevelike, ali vrlo neestetske gradevine. Pravilnim ozelenjavanjem, naročito primenom vertikalnih zelenih površina, i otvaranjem pogodnih radnji u okolnim zgradama znatnih likovnih vrednosti, od ovog trga moguće je stvaranje jednog od najprivlačnijih stecišta omladine i posetilaca Herceg-Novog.

Izuzetno značajno mesto ima i problem održavanja zelenih površina. Jedno od osnovnih načela delatnosti u ovoj oblasti je da zelene površine koje se ne neguju ne treba ni podizati (9). Biljke zelenih površina naselja trajno su izložene nizu negativnih uticaja, zbog čega i zelene površine ovog regiona, ubrzo posle podizanja, počinju da gube znatne funkcionalne vrednosti. One obrastaju spontanom vegetacijom gde razne povijuške »ugušuju« i

najviša stabla *Washingtonia filifera* ili dragocena stabla *Ficus carica* (sl. 5). Ili, prostor oko staze koji od hotela »Boke« vodi ka obali toliko je obrastao gusto posađenim, nenegovanim redovima stabala *Ligustrum vulgare*, *Pittosporum tobira* i *Cupressus sempervirens* da ona potpuno zaklanjaju privlačnu kolekciju egzota na terasi ovog hotela, a sa prvim sumrakom odbijaju prolaznike da se ovom važnom saobraćajnicom koriste.

Zbog neprimenjivanja mera negovanja veliki deo zelene površine oko hotela »Slavija« u Kotoru uopšte je neupotrebljiv.

Od koliko pozitivnog značaja je primenjivanje mera negovanja zelenih površina vidi se iz stepena funkcionalnosti onih oko nekih hotela i Naučnog centra u Herceg-Novom. Primeri koji ukazuju od kakvog su značaja primene pravilnih mera negovanja su i dve zelene površine specijalne namene u Igalu i na Savini.

U svoj ozbiljnosti problem negovanja zelenih površina dolazi do izražaja kada se radi o privatnim baštama koje predstavljaju znatno veći deo ukupnog fonda zelenila svih naselja Boke Kotorске, a posebno Igalu i Herceg-Novog.

Izuzimajući mali broj, čiji su vlasnici izrazili entuzijasti, spremni na velike i materijalne žrtve, najveći broj ove kategorije zelenila danas predstavljaju zapuštene (do odbojnosti) delove naselja.

S obzirom na njihov broj i značaj koje one imaju u odnosu na čitava naselja nameće se pitanje — da li je njihovo održavanje i negovanje samo problem vlasnika?

Iako početna, već dosadašnja istraživanja niza pojava u oblasti pejzažne arhitekture Bokokotorskog regiona, kada se radi i o njenom značaju za turizam, ukazuju da se u sklopu vrlo složenih i brojnih, opštih i posebnih, izdvajaju sledeći:

prvo, ne postojanje posebne, usko specijalizovane organizacije koja bi se bavila svim problemima ozelenjavanja naselja;

drugo, nedostatak sredstava za sve vidove ove delatnosti;

treće, pitanje shvatanja šta su »javne« a šta »privatne« zelene površine.

Sažetije rečeno, podizanje i postojanje zelenih površina naselja i u ovom regionu je problem uloge i mesta pejzažne arhitekture u komunalnoj politici, problem sa kojim se naše društvo sukobljava u sve oštrijem meri, naročito od kada se kao imperativ nametnulo pitanje zaštite i unapređivanje životnih uslova stanovnika gradova, što u slučajevima turističkih mesta dobija još naglašeniju dimenziju.

Pejzažnu arhitekturu ne treba shvatati kao sporednu delatnost koja se kao prateća nalazi u sklopu drugih komunalnih delatnosti (gradske čistoće, zaštite od elementarnih nepogoda, urbanističkog zavoda ili opšte komunalnog preduzeća). Ona mora da se odvija kroz samostalnu organizaciju, sa dužnostima i pravima,

koje imaju i druge komunalne službe. Kao takva ona treba da se bavi svim problemima — od projektovanja svih kategorija zelenih površina u naseljima opštine, pa preko proizvodnje potrebnog biljnog i drugog materijala, do njihovog podizanja, negovanja, održavanja i zaštite. Ukratko, to mora da bude organizacija koja će biti odgovorna u celosti za sve momente politike ozelenjavanja na teritoriji koju obuhvata. Naša istraživanja ovih problema u gradovima SR Srbije i drugih republika ukazuju da se rad na rešavanju ovih problema upravo odvija u tom pravcu.

Ovakva specijalizovana organizacija, rukovođena i profesionalnim kadrom najuže stručnosti, biće sposobnija da rešava, ne samo usko stručne, već i finansijske probleme. Ona će pre uspeti da dokaže da je, ako su prirodne vrednosti, a u okviru toga i zelene površine, bitna komponenta za normalan život stanovnika naselja, kao i za razvoj turizma, neophodno i određeno ulaganje sredstava a ne simbolična davanja; ona će lakše naći put do njih. Ona će pre uspeti da se nađe rešenje složenog problema odnosa prema privatnim zelenim površinama u Herceg-Novom, Tgalu i drugim turističkim mestima, problem koji prevazilazi materijalne mogućnosti većine vlasnika. Ako je ukupna veličina površine ove kategorije unutar gradskog zelenila jedan od nosilaca svih funkcija ove urbane komponente, tada privatne bašte imaju karakter infrastrukturnih detalja, značajnih za čitav grad, a ne samo njihove vlasnike, te bi određen deo briga o njima trebalo da preuzme i čitavo naselje na način i u obliku koji je u saglasnosti sa ekonomskim i drugim osnovama našeg sistema.

I ono što je najvažnije, ovakva organizacija uspešnije će ostvariti preduslov svake dalje akcije u ovoj oblasti — napuštanje spontanosti i nestručnosti u podizanju i najmanjih kategorija zelenih površina, brže će dokazati potrebu izrade idejnih i detaljnih planova ozelenjavanja naselja, uz prethodno snimanje postojećeg stanja i studijskih analiza bioloških, estetskih i ekonomskih uslova, kao i preciznog određivanja svih funkcionalnih ciljeva u svakom konkretnom slučaju.

I, najzad, upravo u ovoj oblasti moralo bi da dođu do punog izražaja turističke organizacije. Samo organizovanje ovog Simpozijuma, prvog naučnog skupa koji je kod nas postavio pitanje odnosa turizma prema prirodnim vrednostima jednog regiona, ukazuje da turističke organizacije moraju da budu nosioci konkretnih sveobuhvatnih akcija u oblasti rešavanja osnovnih pitanja uloge i mesta pejzažne arhitekture, kao i napora za zaštitu i unapređivanje životne sredine naselja i njihove okoline. Svestrane, pa i ekonomske, koristi od toga sigurno će opravdati ova angažovanja jer će doprineti da naselja Boke Kotorske postanu mesta sa organizovanim zelenilom, puni parkova, drvoreda, skverova i bašta, kakvi su, na primer, gradovi kraj velikih jezera u Švajcarskoj, Italiji ili Nemačkoj — privlačna središta turističke aktivnosti najvišeg dometa.

LITERATURA

1. Popović, D. i Sterniša, A.: Flora i vegetacija HercegNovskog područja. Herceg-Novi, 1971.
2. Bunuševac, T., Vukičević, E., Mijanović, O., Sterniša, A. i Đakonović, F.: Dekorativne biljke Bokokotorskog zaliva i njihov značaj u turizmu. Referat na simpozijumu »Valorizacija prirodnih bogatstava Boke Kotorske u funkciji turizma«. Herceg-Novi, 1978.
3. Bunuševac, T., Vukičević, E., Mijanović, O.: Dekorativne biljke Crnogorskog primorja — područje Bar — Ulcinj. Glasnik Sumarskog fakulteta br. 51, Beograd, 1977.
4. Bunuševac, T., Vukičević, E., Mijanović, O.: Dekorativne biljke Crnogorskog primorja — područje Bar — Budva. Glasnik Sumarskog fakulteta br. 39, Beograd, 1971.
5. Ohradović, M. i Budak, V.: Prilog flori okoline Herceg Novog. Referat na simpozijumu »Valorizacija prirodnih bogatstava Boke Kotorske u funkciji turizma«. Herceg-Novi, 1978.
6. Jovanović, B., Vukičević, E., Đakonović, F.: Istraživanje aktuelne i potencijalne vegetacije pri valorizaciji predela. Ibid.
7. Mijanović, O.: Cveće u vertikalnom zelenilu i arhitektonsko-urbanističkom detaljiziranju naselja u Boki Kotorskoj. Ibid.
8. Sterniša, A.: Mogućnosti korišćenja australijskih akacija kao značajnog hortikulturalnog i ekonomskog potencijala hercegNovskog područja. Ibid.
9. Bunuševac, T.: Uređivanje parkova, Beograd, 1976.

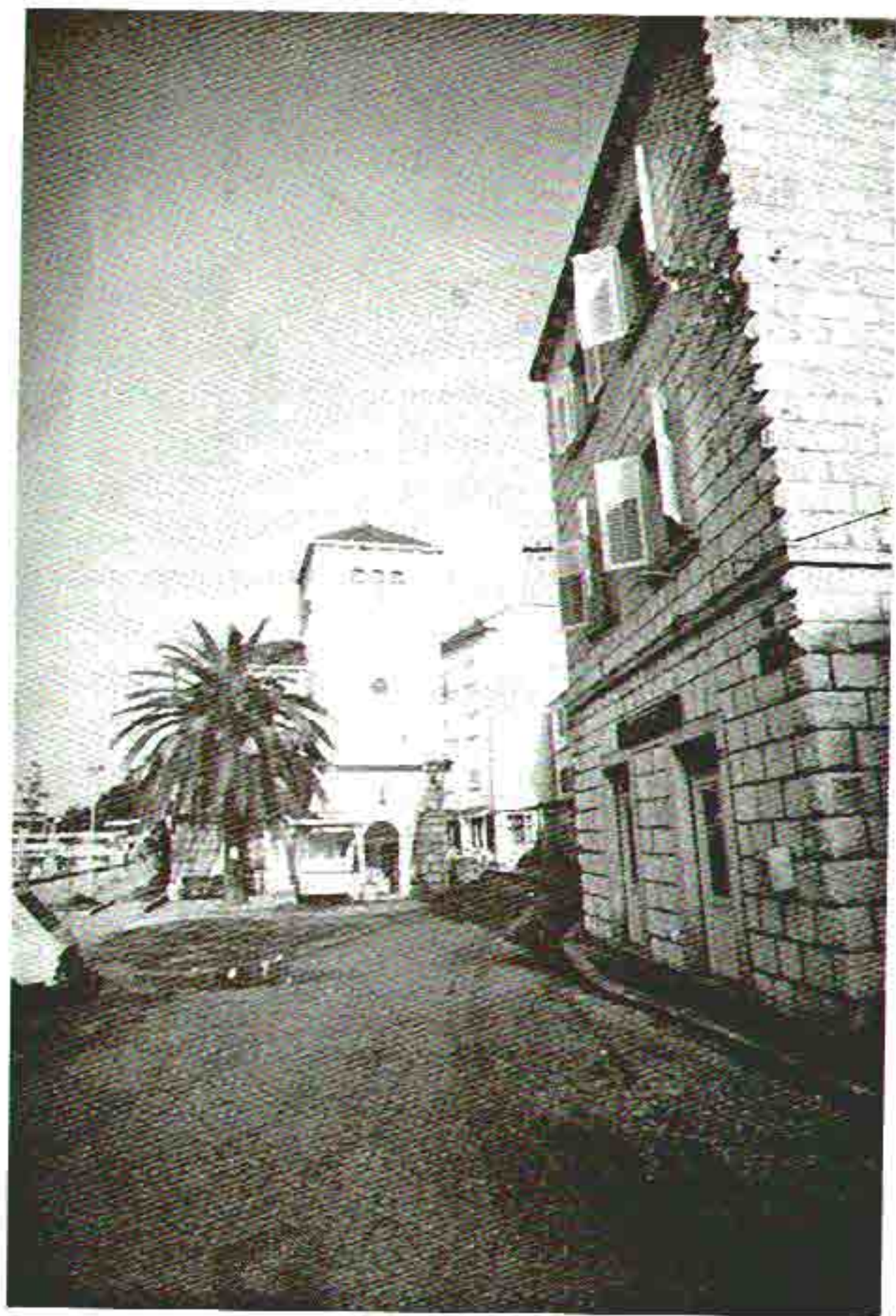
Summary

LANDSCAPE ARCHITECTURE AND TOURISM IN THE REGION OF BOKA KOTORSKA

Prof. Dr. Ing. Tomo BUNUSEVAC

Preliminary exploration has shown that the basic problem is the position, place and part played by landscape architecture as a part of communal activity in the region. In connection with this it is necessary to have specialized organizations, run by specialized staff, able to deal properly with all the work — from projects of all kinds of green areas in, and out of the townships and the production of all kinds of planting material to its raising, care and protection. Also, certain financial means are necessary for this and they are not available at the moment; further, the question of what is «public» and what is «private» has not been answered so far. Landscape architecture should not be regarded as a subordinate activity attached to some other, if we want it to enable the creation of green areas without occasional actions and provide preparatory production of studious projects.

In solving the problems of this activity it is the duty of touristic organizations to initiate and carry out the actions, as the green areas have great importance in the keeping and improvement of life standard and tourism with it.

Slika 1. Detalj šetališta kraj mora u Herceg Novom pred bivšom
željezničkom stanicom

(Foto T. B.)

Slika 2. Detalj setajista kraj mora u Herceg-Novom
sa nefunkcionalnim drvočedom

(Foto: T. B.)

Slika 3. Jedan od najživopisnijih detalja kraj mora u Herceg-Novom

(Foto T. B.)

Slika 4. Detalj nefunkcionatnog zelenila na setalistu kraj mora
u Herceg-Novom

(Foto: T. B.)

Slika 5. Stabla oštećena pužavicama zbog neprimjenjivanja mera negovanja u Herceg-Novom

(Foto T. B.)